

Появу християнства в Римі пов'язують із проповідницькою діяльністю апостола Павла. Але це ще нічого не говорить ні про перемогу, ні про визнання християнства. У той час до всесвітньої столиці збігалися всі струмки людської думки, тому в ній були представлені всі релігійні та ідейні течії: Християнство одержало можливість порівнятися з багатьма іншими релігіями, конкурувати з ними і в ході цієї конкуренції вдосконалювати своє віровчення і культ у напрямі відповідного пристосування до нових умов існування. Заслуга апостола Павла і полягає саме в цьому пристосуванні. У Римі триває й завершується паулiнізація християнства, а разом з цим стає явним факт всесвітньоісторичної перемоги християнства над усіма релігіями стародавнього світу, чи, користуючись християнською термінологією, над язичництвом, тобто над релігією інших народів, "язиків". Що цьому сприяло? Як же це відбулося?

Справа склалася так, що на початку нашої ери розвиток Римської імперії підійшов до етапу переходу до феодальних виробничих і суспільних відносин. Настав крах останньої світової держави рабовласництва - Римської імперії. Криза рабовласництва в цій імперії охопила економіку, політику та ідеологію. У сфері економіки це було руйнування продуктивних сил: зниження економічної ефективності виробництва і продуктивності праці. Рабська праця стала непродуктивною. Жахливі умови життя вели до фізичної деградації головної продуктивної сили - людей. У політичному житті це була криза державної влади, встановлення деспотичних режимів, таких як, наприклад, правління Нерона. Повсюдчас спалахували повстання рабів, серед них і повстання в 74-71 рр. до н.е. під проводом Спартака. У сфері ідеології це був цілковитий моральний розклад римського суспільства, у панівних класів виникло почуття приреченості. Поразки рабів у класових битвах вели до поширення і серед них ідей безвихідності, безперспективності. Посилюються песимістичні настрої, маси впадають у містицизм. Характерними рисами римського суспільства часів виникнення християнства К. Каутський називає розгубленість, легковірність, лицемірство, гуманність, інтернаціоналізм, релігійність, монотеїзм. Поступово, в рабів складалось уявлення, ніби в усіх їхніх бідах винні вони самі, що причина тяжкого життя - власна "гріховність", за яку вони й відбувають покарання в земному житті. Поширюються ідеї, що позбутися життєвих негараздів допоможе Месія "божественний спаситель", який спокутуватиме "гріхи" людей.

Таким чином, криза римського рабовласницького суспільства поставила низку ідеологічних проблем. Вони могли бути розв'язані лише в релігійній формі, оскільки інші ідеологічні форми масам були недоступні.

Кінець II ст. для Римської імперії був часом певного спокою. За Марка Аврелія (161-180) був відбитий натиск варварів, і Рим переходить до оборони. Імператор Коммод (180-192) теж пішов на ряд поступок варварам. Після його вбивства доля імператорського трону опинилася в руках преторіанської гвардії. Відбувається процес ліквідації республіки. Рим, Італія і провінції зрівнюються в правах, виникають нові

країни, виростає державна бюрократія. З'являється зовсім нове суспільство, якому потрібна нова релігія, насамперед геть позбавлена етнічних обмежень.

Але чому знадобилася саме нова релігія? Адже на території Римської імперії сповідувалося чимало традиційних національно-державних релігій. Справа в тому, що існуючі релігії не можна було використати для виразу ідей різних етнічних верств. Потрібна була релігія, спільна для всіх рабів, незалежно від їхньої етнічної належності. Такої релігії імператорський Рим не знав.

Робилися спроби створити єдину для всієї держави релігію у вигляді культу імператора. Так, Цезар, перший фактичний римський монарх, був ще за життя проголошений потомком богині Венери, на його честь споруджувалися храми, на його статуях вирізьблювали напис "Напівбог". Прийомний син Цезаря Август проголошувався сином Аполлона, його ім'ям називали один з місяців року, день його народження вважався початком року. Введення культу імператора не завершилося успіхом, але багато в чому зумовило потяг майбутнього християнства до монотеїзму.

Збіг цих обставин відкривав "зелену вулицю" тій релігії яка відповідала б поставленим вимогам. Такою релігією було християнство. Християнство народжувалося у зіткненні етнічних інтересів. Його створив народ нечисленний, але щедро розпорошений серед інших народів. Це й було джерелом космополітичності християнства, бо воно зверталось до всіх народів. Християнство завчасно позбулося революційно-демократичних ілюзій і навчилося враховувати інтереси всіх соціальних верств та держави. А головне - воно розвинуло і дало релігійне обґрунтування зростаючому гуманізму, який був для народу ідеологічною засадою руйнування жаків рабовласництва. Ось чому головною причиною перемоги християнства слід вважати його високий гуманістичний заряд, створення системи ідей, потрібних і визнаних усіма членами суспільства, тобто вічних загальнолюдських моральних цінностей.

I ст. н.е. є початком історії християнської церкви. Цілком природно, що християнські церковні осередки за взірць своєї будови брали іудейські синагоги. Але вони чітко протиставляли себе їм і були підкреслено демократичними. Вважають, що взірцем для християнських общин були також римські асоціації та колегії, інші орієнтувалися на вільні релігійні союзи чи на своєрідні патронати. У Римській імперії діяли різні асоціації, колегії, товариства, братства, спілки. Це був один з виходів із приватного життя в суспільне. Вони мали здебільшого релігійний характер, переважна, більшість їх створювалась для поховання її членів. Відомий дослідник історії Риму французький вчений Г.Буасьє описує одну з колегій! на підставі напису на храмі. Ця колегія складалася з вільновідпущених, бідняків, а також рабів, які мали дозвіл на це від своїх власників. Мета колегії - забезпечувати своїх членів у разі смерті пристойною могилою. При вступі до колегії для кожного був обов'язковий разовий грошовий внесок і пляшка доброго вина. Потім гроші вносилися щомісяця. Коли хтось із членів колегії помирав, йому купували місце для поховання і ховали всією колегією. Якщо це був раб і його власник відмовлявся видати тіло для поховання (за законами рабовласництва і труп раба належав рабовласнику), тоді відбувалися символічні похорони і споруджувалась

порожня гробниця з відповідним написом. Члени колегії утворювали тісне коло спільників, часто зустрічалися, організовували спільні обіди, вечери, свята. Саме під час цих зустрічей знаходили вихід ті настрої, які складалися у них під впливом умов життя. Члени колегії допомагали один одному, займалися благодійництвом. Керівні особи - магістри, квестори - були виборними. Вони відали справами і фінансами колегії. Релігійне спрямування колегії, дуже часто етнічна спільність її учасників робили можливим вступ до них представників заможних верств, які відразу ж займали там керівні посади. Організаційний лад римських колегій у майбутньому послужив основою організаційної побудови християнських громад. Саме з них черпалися демократичні принципи їх структури.

Утворюючись як самостійна суспільна структура, християнська церква насамперед мусила визначити своє ставлення до держави та існуючого права. Ідеологія первісного християнства створювала відчуження перших християн від світу і, звісно, від держави. Вони вважали себе громадянами небесної держави, а земну державу - язичницькою, диявольською. Це відверто висловлено в Одкровенні Івана. Але разом з тим християни не могли не бачити регулюючу і організуючу роль держави. Римська держава як світова, що об'єднала народи з різними релігіями, взагалі була віротерпимою. Визнавши за іудейством право на існування, вона тим самим визнала право на життя і християнства, яке (не без підстав) вважалось на той час іудейською сектою. І християнам не раз доводилося шукати захист від своїх владних опонентів в органах держави. Це вело до утворення двоїстих поглядів християн на державу і право та засудження їх, визнання та впровадження. Але відчуваючи себе чимось особливим у державі, християни поступово будували свої громади. В основу життєдіяльності християнських громад були покладені такі принципи: регулярні спільні богослужіння за регламентованим обов'язковим порядком; утворення спільного грошового фонду; підкорення авторитету общинної влади, яка персоніфікувалася в певних посадових особах; владне втручання в проблеми шлюбу і родини; поступове утворення власного судочинства; підтримка і зміцнення міжобщинних відносин, без яких неможливо й думати про утворення єдиної церкви. Два передостанніх положення несли в собі зародки дедалі більшого протиставлення християнської церкви Римській державі.

Перше століття існування християнської церкви, коли вона тільки ще зароджувалася, було роками невинного організаційного дитинства. Кожна община існувала сама по собі, встановлювала свої порядки і не визнавала інших. Було навіть ворогування між громадами. Усередині громад вирувала боротьба навколо догматики, що вироблялась. Поступово зростали місцеві авторитети, і між ними теж велася боротьба, зв'язки між громадами були спорадичними. Церкви як сталої організації ще не було, тому для цього періоду історії християнства користуємося терміном "церква" з певними застереженнями. В II ст. відбувається більш активне організаційне оформлення. Близько середини II ст. в Римі оформлюються єпископат і колегії пресвітерів. У міру зміцнення церковних зв'язків і народження відчуття власної сили та впливовості християнські

церкви в Римській державі потрапляють у ситуацію досить складних відносин з державою.